

ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА

УДК 233-428:2-423

*Григорій Васянович,
м. Львів*

ПРОБЛЕМА ДОБРА І ЗЛА У ХРИСТИЯНСЬКІЙ ЕТИЦІ

У статті на основі філософської й етичної літератури аналізуються поняття «добро» і «зло» з позицій світської і християнської етики. Доводиться, що моральне добро характеризується як позитивний феномен, а зло – як негативний. Акцентується на тому, що християнська етика джерелом добра визнає Бога, а зла – людину, що пов'язано з її первісним гріхом.

Обґрунтовується думка, згідно з якою добро і зло існують у діалектичній єдності, натомість добро є нескінченним, тоді як зло – скінченним, вони мають різноманітні форми вияву і відмінності. Моральне добро людини реалізується у її світогляді, вчинковій діяльності, а також протистоянні злу. Тому важливо застосовувати різноманітні форми, методи, засоби у процесі виховання справжньої доброти, гуманності, людського милосердя, любові.

***Ключові слова:** Бог, добро, зло, єдність і відмінність, світло, людина, особистість, цінність, виховання.*

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ характеризується багатьма гострими суперечностями свого розвитку. Особливо складною є ситуація в духовно-моральній сфері. Саме цим можна пояснити той факт, що увага до християнської етики пожвавилася в багатьох країнах світу, і найбільше у тих, що тривалий час перебували у стані «войовничого атеїзму». Його негативні наслідки є очевидними: відмова від християнських цінностей, зневага до віри, справжніх моральних добродітностей болісно відбилися не лише на рівні розвитку особистості, а й на суспільному розвитку.

Очевидним є той факт, що духовна сутність людини значною мірою виявляється сформованістю в неї морального добра. Християнська етика стоїть на тій продуктивній позиції, згідно з якою перед людиною відкриваються дві дороги: дорога добра і дорога зла. Дорога добра є вузькою і важкою, але досконалою, справедливою, вона веде до Божого храму і любові, вона веде до істини. У книзі Буття наголошується на тому, що досконалою є не та людина, яка робить зусилля, щоб стати такою, а та, яка шукає Бога і йде дорогою, яку Бог їй вказує, єдиною дорогою, на якій розквітає його особистість. Цей головний стан душі міститься у формулі: «Ходити перед Богом» [2, Б 5. 22. 24; 6. 9]. Добродія знаходиться у живому зв'язку з Богом, у сприйнятті Його слів, у послуху Його волі, у глибокому і постійному прагненні до Нього. Через цей зв'язок людина стає праведною. Ця вірність, із якою людина йде шляхом Божим є основою добродії.

Натомість дорога зла є широкою, легкою, але хибною, фальшивою, жорстокою, нею ідуть грішники, розбещені люди. Життя засвідчує, що значна кількість людей сьогодні все ще обирає саме цю дорогу, а тому вони стають проблемою не лише для себе, а й для суспільства. Отже, ніби сьогодні сказані справедливі слова апостола Івана « Ми знаємо, що ми від Бога, і що весь світ лежить у злі» [2, 1 Ів. 5: 19].

Метою статті є аналіз сутності і змісту категорій «добро» і «зло», визначення їх єдності і відмінності, а також з'ясування реальних шляхів подолання зла й утвердження морального добра.

Основний виклад матеріалу. Дослідження проблеми добра і зла має потужну традицію. У її розробку значний вклад внесли: Августин, Ф. Аквінський, М. Бердяєв, Д. Берклі, Г. Гегель, В. Зеньковський, І. Ільїн, І. Кант, Ф. Ніцше, В. Онищенко, Г. Сковорода, Й. Сліпий, В. Соловйов, Г. Спенсер, Б. Спіноза, К. Тертуліан, М. Федоров, І. Фіхте, М. Хайдеггер, А. Швейцер, Ф. Шеллінг, А. Шептицький, Д. Юм, П. Юркевич, К. Ясперс та ін. Вчені визначили поняття добра і зла, їх єдність і відмінність, окреслили основні їх джерела і чинники, різноманітні форми вияву добра і зла та шляхи реалізації морального добра.

Поняття добра і зла. Ці категорії можна назвати головними у християнській етиці та й у світській етиці також. Сучасна

світська етика визначає поняття «добро» як одну з найбільш загальних імперативно-оцінних категорій, що виражає позитивне моральне значення явищ у їх співвідношенні з ідеалом [7, с. 241-242]. Натомість «зло» як категорія етики віддзеркалює негативні аспекти дійсності, свідомості, діяльності людей і їх відносин. В етиці моральне зло традиційно відокремлювалося від фізичного (тілесних страждань, хвороби, стихійного лиха). Фізичне лихо у своїй основі має об'єктивні причини, які не залежать від свідомості людей; тут спрацьовують природні закономірності. Моральне зло пов'язується зі сваволею розумних істот. Незважаючи на відмінність цих форм зла, завжди існувало прагнення розглядати їх у єдності [7, с. 241-242; 8, с. 96].

Не заперечуючи того, що добро має позитивне особистісне й суспільне, а зло – негативне значення, християнська етика акцентує увагу на тому, що добро є істиною доброї волі, абсолютної ідеї – Бога. «Добро є абсолютною метою Божої волі, – писав Г. Гегель, – добро виступає у сфері рефлексії разом із протилежністю суб'єктивної всезагальності, частково разом зі злом, частково разом із совістю... добро є взагалі сутністю волі в її субстанційності й усезагальності, воля в її істині...» [5, с. 160-173]. Цієї думки дотримувався і М. Бердяєв, який писав: «Якщо історія не є лише зовнішнім феноменом, якщо вона має якийсь абсолютний смисл і зв'язок із абсолютним життям, якщо в ній є справді онтологічне, то це означає, що вона повинна зароджуватися й удосконалюватися в надрах Абсолютного, тобто в тих надрах буття, з якими співіснує, у своїй останній глибині, духовному житті й духовному досвіді» [1, с. 35].

Отже, з погляду християнської етики сутністю, змістом і джерелом добра є Бог. Ця фундаментальна ідея покладена в основу розуміння добра і викладена в Біблії: усе, що творить Бог є добре. Так, у книзі Буття читаємо: «І побачив Бог, що вчинив. І це, – вельми добре!» [2, Б 1:10; 12; 18; 21; 25; 31]. Щоб добро стало реальністю, у нього треба вірити, але передусім треба вірити в Бога. На цей аспект проблеми звертав увагу видатний філософ, дослідник етичної проблематики В. Соловйов. У відомому творі «Виправдання добра» вчений писав: «Свідомо й розумно робити добро я маю змогу лише тоді, коли вірю в добро,

в його об'єктивне, самостійне значення у світі, отже, віра в моральний порядок, у Провідіння, у Бога. Ця віра логічно є першою від усіх позитивних релігійних поглядів і настанов, рівно як і метафізичних учень, і вона в цьому сенсі становить те, що називається природною релігією» [13, с. 180]. Далі мислитель зазначав, що той, хто не має цієї віри, той відмовляється від гідності розумної істоти.

Якщо джерелом добра є Бог, то джерелом зла стає сама людина. Зло починається там, де починається людина, причому не людське тіло в різних його станах і виявах як таких, а як душевно-духовний світ – це справжнє середовище добра і зла. З тексту Біблії ми дізнаємося, що зло огортає і переслідує людину з того моменту, коли вона не дослухалася до слова Божого, а спокусилася словом змієвим. Бог наказав Адаму: «Але з дерева пізнання добра й зла – не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш» [2, Б. 2: 17]. З'ївши заборонених плодів із дерева пізнання, людина вчинила первісний гріх і за нього тяжко покарана. Божий присуд був жінці: «Помножуючи помножу терпіння твої та болі вагітності твоєї. Ти в муках родитимеш дітей, і до мужа твого пожадання твоє, – а він буде панувати над тобою». І до Адама сказав він: «За те, що ти послухав голосу жінки своєї та їв з того дерева, що Я наказав був тобі, говорячи: «Від нього не їж» – проклята через тебе земля! Ти в скорботі будеш їсти від неї всі дні й свого життя. Тернину й осот вона буде родити тобі, і ти будеш їсти траву польову. У поті свого чола ти їстимеш хліб, аж поки не вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порошок, – і до пороху вернешся» [2, Б 3: 23].

Отже, людина вперше вийшла за межі свого первісного, незайманого буття. Внаслідок гріха зло проникло у світ і потім стало множитись. Сини Адама так розбестились, що всі думки їх містили зло. Бог навіть мав у серці каяття, що створив людину. «І бачив Господь, що велике розбещення людини на землі, і весь нахил думки серця її – тільки зло повсякденне. І пошкодував був Господь, що людину створив на землі. І засмутився Він у серці Своїм» [2, Б 6: 5–6] (Буття). Господь засмутився тому, що люди відступилися від справжньої віри і замість творення добра творять зло. Доброчинці перевелися і стали служити дияволу, і

власне собі (егоїзм), оскільки верх узяли не духовні потреби, а суто біологічні. Людина опинилася в колі своїх ненаситних бажань. Отже, людина стала невольною, роздвоєною, рабом гріха. Вона втратила плоди духа: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віру.

Єдність і відмінність добра і зла. У світському розумінні існують різні підходи не лише у визначенні добра і зла, а й у трактуванні їх єдності й відмінності. Натомість християнська етика в цьому питанні є більш солідарною й однозначною. Щодо єдності цих моральних феноменів, то вона однозначно наголошує, що без існування зла неможливо було б зрозуміти, що таке добро. Зло є тим, на що людина здатна, але це не означає, що є необхідним його бажати. З приводу єдності добра і зла Г. Гегель писав: «Добро і зло неподільні, і їх неподільність виникає з того, що поняття стає для себе предметним і в якості предмета безпосередньо володіє визначенням відмінності. Зла воля прагне протилежного загальності волі; навпаки, добра воля поводить себе відповідно своєму справжньому поняттю. Але більш точний смисл питання про походження зла полягає в тому, як у позитивне отримує доступ негативне. Якщо уявити, що Бог при створенні світу був абсолютно позитивним, то, скільки б не викручуватися, у цьому позитивному, не може бути пізнане негативне; адже якщо уявити, що Бог це допускає, то подібне пасивне ставлення є незадовільним і ні про що не говорить. У міфологічному уявленні походження зла не пізнається, тобто одне не пізнається в іншому, але існує лише уявлення про їх послідовність і рівну значущість, отже, негативне входить у позитивне ззовні» [5, с. 182-183].

Водночас В. Соловйов як послідовний представник християнської етики глибоко обґрунтовував ту думку, що добро і зло є відмінними явищами. «...Найперша відмінність добра і зла вже містить у собі ідею добра або блага, без будь-яких обмежень, покладає в себе безумовну норму життя і діяльності. Формально, як постулат, ідея добра або блага притаманна людському розуму. Але складною роботою мозку визнається і розвивається дійсний зміст цієї ідеї» [13, с. 134-135]. На думку мислителя, людина сама визначає своє ставлення до ідеї добра і зла. Вона ж несе особисту

відповідальність за свій вибір, власні вчинки. Здійснюючи ідею добра, людина очищує душу, протистоїть усьому нищому, негідному – злу. Отже, вона зростає духовно й готує себе до царства небесного. Натомість дія зла спотворює основи людського буття, збіднює його і людина в ньому стає негідною, нещасливою. Так відбувається руйнація справжніх людських цінностей. На цей аспект проблеми постійно звертав увагу Папа Римський Іван Павел II, який доводив, переконував у тому, що духовно-моральні цінності слід не лише зберігати, а й примножувати. У листі до молоді світу з нагоди святкування Міжнародного року молоді він писав: «Після отримання віри й успадковуючи цінності і зміст, які є складовими культури власного суспільства, історії власного народу, кожен із вас є духовно обдарованим у своїй індивідуальній людськості. ... Ми не можемо мати до цієї спадщини пасивного ставлення або навіть марнотратства... Ми повинні зробити все від нас залежне, щоб прийняти цю духовну спадщину, підтримати, зберегти та примножити» [10, с. 35].

Добро як світло. Оскільки добро у вияві всезагального світла посилається Богом на землю (воно розсіюється серед людей), то й набуває всезагальної форми. В ній воно стає способом наявного буття. Цю думку ґрунтовно виклав Г. Гегель у праці «Філософія релігії». Філософ писав: «Добро в силу своєї усезагальності має і природний спосіб наявного буття, буття для іншого – світло, чистий вияв. Подібно тому, як добро є тотожним собі, суб'єктивність у її чистій тотожності з самою собою в духовності, світло є ця абстрактна суб'єктивність у почуттєвій сфері; простір і час суть ці перші абстракції буття один поза одним; конкретне фізичне начало у його всезагальності є світлом. Тому якщо добро в собі в силу його абстрактності набуває форм безпосередності і таким чином природності (безпосередність і є природність), то це безпосереднє добро, яке ще не очистилось і не піднеслося до форми абсолютної духовності, є світлом, оскільки світло в світі природного – чистий вияв, визначення себе, але зовсім звичайним, узагальненим способом» [6, с. 13]. Отже, християнська етика розглядає проблему добра не лише в абстрактній, а й у конкретних формах вияву світла. Для того, щоб

добро перетворилося з абстрактної ідеї і набуло конкретності, його форми повинні постійно розвиватися. Оскільки форми добра є нескінченними, то і саме добро є нескінченним. Натомість зло є скінченним у просторі і часі. З цього приводу Г. Гегель писав: «Перед нами насправді добро, справжнє, могутнє, але в боротьбі зі злом, і зло протистоїть йому в якості абсолютного принципу і продовжує протистояти. Зло, насправду, має бути переможеним, знищеним, але того, що має бути, ще немає; обов'язковість – сила не здатна реалізувати себе, ще є чимось слабким, безсилим» [6, с. 12].

Ідея добра як вияв Божого світла знайшла належне відображення в Євангелії від Матвія, у якому читаємо: «Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі» [2, М 5: 16] (Від Матвія). Як бачимо, добро як світло передається людині Богом, і людина, що сприйняла його тепер має передавати його своїми добрими справами іншим людям. Так примножується добро у цілому світі. Поширення добра робить людей вільними. Цей процес є діалектичним: з одного боку, свобода є добром, вона уможливорює вияв добра; з іншого, – добро сприяє утвердженню свободи, свободи духа. Без свободи немає шляхів до гідного життя, до Бога. Людина з рабською психологією, людина невільна, не здатна ввійти в Царство Боже. Людина здатна творити добро, любити лише тоді, коли вона відчуває себе вільною. Лише вільна людина здатна пережити акт сорому і совісті, очистити серце, розум і душу. За умов свободи особистість набуває смислу буття, усвідомлює цінність життя власного й інших. Натомість християнська етика застерігає, що негативним є як недооцінка свободи, так і зловживання нею. Кожен християнин, як цьому навчає Євангеліє, має добре усвідомити, що свободу не можна сприймати як свободу робити що заманеться. Свобода означає не лише самопожертву, але також внутрішню дисципліну, обов'язок, відповідальність і культуру.

Реалізація добра. Безумовним положенням християнської етики є те, що добро має здійснюватися. Форм цього здійснення є безліч. Але головне полягає в тому, якою є духовно-душевна

наповненість людини, якими є її моральні ідеали і цінності. Практично всі представники християнського вчення наголошують на тому, що робити слід те, що заслуговує похвали. Цьому навчав і апостол Павло. Він писав, що тільки правдиве, чесне, праведне, чисте, любе, гідне хвали, робить людину образом і подобою Божою. Реалізація добра ефективно здійснюється в добрих намірах, конкретних добродійних вчинках людини, її милосерді, бажанні допомогти реальними справами іншому. Як навчав Ісус Христос, віру, надію, любов треба нести туди, де існують розчарування, зневіра, страждання. Здійснення добра є запереченням егоїзму, жорстокості, агресії, антигуманності і т. ін.

Реалізація добра виявляється і в тому, як людина ставиться до світу, як вона його любить. З одного боку, людина повинна любити світ – «бо так Бог полюбив світ, що віддав Сина Свого Єдинородного» [2, Й 3:16] – і водночас, людина повинна мати внутрішню дистанцію стосовно всієї багатой і захоплюючої реальності світу. Християнин повинен поставити питання про вічне життя, тому що «форма цього світу проходить» [2, 1 Кор 7: 31]. І кожен із нас залежить від тих змін. Людина народжується з перспективою своєї смерті у вимірі видимого світу. Усе те, за допомогою чого людина реалізує себе, творить сенс свого життя, допомагає їй вийти за межі світу. Саме це і виправдовує питання про вічне життя, навіть робить його необхідним. Це питання люди ставлять собі протягом багатьох століть, не лише в часи християнства, а водночас вічне життя залежить від того, як жила людина в цьому видимому світі, скільки добра і любові вона принесла у цей світ.

Протистояння злу. Питання давнє і далеко не риторичне: чи може віруюча людина, людина, яка прагне морального вдосконалення, здійснювати спротив злу силою? На це питання існують прямо протилежні думки. Як відомо, у своїх посланнях до Тимофія та до римлян апостол Павло закликав людей, «... щоб робили добро, збагачувалися в добрих ділах, були щедрі та пильні» [2, 1 Т 6: 18] і перемагали зло добром. «Не будь переможений злом. Але перемагай зло добром» [2, Р 12: 21]. Цей фундаментальний принцип увійшов наріжним каменем до

християнської етики й отримав таке втілення в наших поетичних рядках:

Є Бог! Я перед ним схиляю
Доземно білу голову свою,
Політ усесвіту чарівний споглядаю,
Я бачу зло, та лиш добро люблю.
І вірить розум завтрашньому дню,
Розумних сил все ж буде торжество,
Тобі одному, Боже, довіряю,
Бо ти всіх вірних, чистих торжество.

Ти світ створив не для хули й омани
І Дух людині дав не навмання.
Людина чиста гідна честі й шани,
І ласки Божої, що їй даєш щодня.
Вона творить під Твоїм пильним оком,
Молитвою пісень освячені вуста,
А в ній Любов, що підійма високо
І радістю летить до божества.

Та є божки земні і жалюгідні,
На себе моляться і люблять лиш себе.
Палаці їх в Майорці і у Відні,
І лиш для них все небо голубе.
Та ниц впадуть усі божки земнії,
Лиш поведеш всевладним Ти перстом:
Улесники, хабарники, витії
Бо Ти всіх вірних, чистих божество! [4, с. 29].

Вибравши життя з Христом, щоб іти за покликом Святого Духа, християнин повинен звільнитися від тих пут, якими зв'язав його вибір Адама. Тому моральне зло реально перемагається в ньому. Звичайно, фізичні й психологічні наслідки залишаються до того часу, поки існує світ нинішній, але християнин «хвалиться і скорботами», набуваючи через них терпіння [2, Р 5: 3] (Послання Павла до Римлян).

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. думку про недоречність і хибність здійснювати спротив злу насиллям активно обґрунтовував і відстоював видатний російський письменник Л. Толстой, його учні й однодумці. Мислитель доводив, що відповідати силою на зло – це великий гріх, а до цього додається

ще й те, що насилля здатне породжувати нові види насилля, отже, нове зло, і так перейде в нескінченність.

Як відомо, така позиція різко критикувалася багатьма філософами, етиками, релігійними діячами. Зокрема рішучій критиці ідеї Льва Толстого піддав І. Ільїн у праці «Про спротив злу силою» [9]. Вчений дорікає Л. Толстому за те, що він дуже вільно, практично на побутовому рівні, без належного теоретичного осмислення, вживає такі глибокі і складні поняття, як «насилля», «зло», «релігійність» та ін. Це призводило до того, що проповідувався наївно-ідеалістичний погляд на саму людину. Негативні риси й характеристики замовчувалися, вони підносилися непомірно й неадекватно. Натомість позитивні риси фальсифікувалися, перекручувалися. Пропагувалося неправильне розмежування добра і зла: герої стали називатися злодіями, убивцями, а натури безвольні, нездатні до активної діяльності підносилися до рангу добротворців тощо. Згідно з такою постановкою питання, людина звільнялася Л. Толстим від громадянських обов'язків, відповідальності перед суспільством. У свідомості багатьох недалеких розумом людей такі ідеї мали неабиякий успіх, оскільки вони створювали видимість узгодженості з духом вчення Ісуса Христа.

І. Ільїн ставить питання так: що означав би «неспротив» у сенсі відсутності будь-якого спротиву? І далі відповідає на це питання у такий спосіб: «Це означало б прийняття зла: допуск його в себе і надання йому свободи, обширу і влади. Якби, за таких умов, повстання зла відбулося, а неспротив продовжувався б, то це б означало підпорядкування йому, самовизначення йому, участь у ньому і, врешті-решт, перетворення себе в його засіб, в його орган, в його розсадник, – насолодження ним і поглинання ним. Це було б, спочатку, добровільним розкладанням і самозараженням, це було б, урешті-решт, – активним розповсюдженням зарази серед інших людей і втягування їх до спільної загибелі» [9, с. 9]. І далі філософ наголошує на тому, що той, хто зовсім не чинить спротиву злу, той утримується і від засудження його, оскільки засудження нехай лише внутрішнє і мовчазне, є все-таки внутрішнім спротивом, що тягне за собою практичні висновки і дії щодо спротиву злу. Більше того, поки в

душі живе засудження зла, до того часу людина ще здійснює спротив всередині себе, а тому зло заперечується і відкидається. Той же, у кого в душі згасла іскра спротиву, намагається виправдати себе й буде доводити, усупереч здоровому глузду, що зло – це не так вже й погано, що і в ньому є свої позитивні риси. Але є справжній духовний закон: той, хто не чинить опору злу, поглинається ним і стає переконаним, дієвим у площині зла. Адже зло – це не пусте слово, не абстрактне поняття, не логічна можливість і не результат суб'єктивної оцінки. Зло є, передусім, душевною схильністю людини, притаманною кожному з нас; це ніби пристрасне тяжіння, що живе всередині нас і роз'ятрює в нас звіра, тяжіння, яке завжди прагне до розширення своєї влади і цілковитого панування. Зустрічаючи відмови і заборони, наштовхуючись на спротив, який підтримує духовні й моральні основи особистого й суспільного буття, воно прагне пробитися через усі перепони, приспати пильність совісті і правосвідомості, послабити силу сорому й відрази, прийняти благий вигляд і якщо можливо, то розхитати і розкласти ці живі основи індивідуального буття [9, с. 9-10]. Тому так нагально постає питання духовно-морального виховання особистості, яка була б здатною не лише плекати в собі добро, а й активно протистояти злу.

Виховання добра. Добро з погляду християнської етики є виявом духовної сили людини. Втім воно не приходить само по собі, а виховується і набувається досвідом людського життя на засадах гуманних, християнських цінностей. Для того, щоб виховання морального добра було продуктивним, наголошував В. Соловйов, мають бути створені належні умови і відповідне середовище: «Добро за своєю сутністю є невичерпним і беззадрісним, надає кожному підлеглому моральних відносин, одиничному, а також загальному, власну внутрішню гідність і безумовне значення. Тому моральний зв'язок і моральна організація суттєво відрізняється від будь-якої іншої тим, що тут кожне підлегле нижче або, точніше, більш тісного порядку, стаючи підлеглим членом вищого або більш широкого цілого, не лише не поглинається ним, не лише зберігає свою особливість, але знаходить у цьому своєму підпорядкуванні і внутрішні умови, і зовнішнє середовище для реалізації своєї вищої

гідності» [13, с. 499]. Отже, педагог діяльно виховуючи добро в дитині, повинен зважати і на її індивідуальні особливості, і на середовище: сімейне, культурно-освітнє, субкультурне і т. ін. Надто важливим у процесі виховання добра, на думку вченого, є збереження нерозривного зв'язку поколінь. З цього приводу В. Соловйов писав: «...Якщо педагогіка бажає мати загальний позитивний принцип, незаперечних у моральному сенсі і надаючи безумовне достоїнство її прагнення, то вона знайде лише в одному: нерозривному зв'язку поколінь, підтримуючих один одного у прогресивному виконанні однієї загальної справи – приготуванні до справжнього Царства Божого і до воскресіння всіх» [13, с. 488].

Надзвичайно велику роль у вихованні добра відіграє слово, адже даремно у книзі книг – Біблії, наголошується: «Спочатку було Слово. І Слово було у Бога». Слово, яким досконало володіє педагог, творить добрі почуття в дитини, формує її інтелект, із допомогою якого вона не лише пізнає світ, а й перетворює його, набуває духовно-моральних сил і характеру в боротьбі зі злом. Неодмінною умовою виховання добра у цьому контексті є те, щоб слово батька, учителя не розходилося з ділом. Інакше множиметься зло, оскільки свідомість дитини буде роздвоюватися, нівечитися. Варто зважати й на те, що слово здатне впливати не лише на духовно-моральне, а й на фізичне здоров'я дитини. Саме із добро-слова педагога розпочинається творення творчої особистості [3, с. 97-98].

Натомість філософи, педагоги, психологи доводять, що одним із ефективних шляхів виховання добра є діяльнісний підхід. Створення ситуацій, у яких би особистість могла вчинити добродію, виявити доброту свого серця – це правильний шлях до формування моральної свідомості, моральних відносин, а сьогодні це є особливо потрібним. У цьому сенсі слушною є думка Ф. Ніцше, який писав, що людина має шукати джерело добродії не лише в Бога, а й власне в собі [11, с. 339]. Він із сумом зазначав, що сучасна людина є значною мірою егоїстичною і не завжди готова до вияву добродії. Втім вона покликана творити добро, бо це є внутрішній поклик благодаті, яка западає в душу, як насіння, щоб дозріти в ній. На цей аспект

проблеми звертав увагу і Г. Сковорода. Філософ доводив, що причиною убогості людини є те, що вона занедбує себе духовно-душевно. «...Ось тут відразу постає причина нашої убогості: ми, втопившись серцем у нажиток світу і в море тілесних потреб, не маємо часу ввійти всередину себе, очистити і полікувати пані тіла нашого – душу. Забули ми самих себе за несхитним ворогом нашим – невірним тілом, день і ніч піклуючись про нього. Схожі ми на дженджика, що турбується про чоботи, а не про ноги, про гарну шапку, а не про голову...» [12, с. 163]. Позиція великого українського просвітителя є однозначною: у людини слід виховати добру душу і серце, оскільки вони є вмістилищем справжнього людського добра.

Отже, проблема морального добра і зла залишається актуальною як для світської, так і християнської етики. Джерелом добра християнська етика вважає Бога, а зла – саму людину, яка порушила Божі закони і здійснила первісний гріх. Добро і зло перебувають у діалектичній єдності, але їм притаманні суттєві відмінності. Процес творення добра вимагає постійного, добре організованого виховання. Водночас цей процес спонукає до активного протистояння злу.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. Смысл истории / Н. А. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 174 с.
2. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового Завета. – Чикаго, 1989.
3. Васянович Г. П. Ноология особистості : навч. посіб. [для студентів і викладачів гуманітарних дисциплін, зокрема вчителів християнської етики / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів : Сполом, 2012. – 224 с.
4. Васянович Г. П. Біблійні мотиви. Поезії. – Львів: Сполом, 2012. – 119 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель / пер. с нем. : ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – Москва : Мысль, 1990. – 524 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия религии / Г. В. Ф. Гегель / Сочинения : в 2-х т. Т. 2. / общ. ред. А. В. Гулыга ; пер. с нем. П. П. Гайденко [и др.]. – Москва : Мысль, 1977. – 573 с.
7. Гусейнов А. А. Этика : учеб. / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – Москва : Гардарика, 1998. – 472 с.
8. Зло // Словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – Москва : Политиздат, 1989. – С. 96–98.
9. Ильин И. А. Путь к очевидности / И. А. Ильин. – Москва : Республика, 1993. – 431 с.

10. Іван Павел П. Лист до молоді світу з нагоди святкування Міжнародного року молоді, 31.03.1985 // ІВАН ПАВЛЮ П. Молодь – надія церкви. – Варшава : [Б.и.], 2005. – С. 35.
11. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Ф. Ницше / Соч. : в 2-х т. Т. 2. пер. с нем. ; сост., ред. и авт. примеч. К. А. Свастьян. – М. : Мысль, 1990. – 829 с.
12. Сковорода Г. С. Сад пісень: Вибрані твори для ст. шкіл / Г. С. Сковорода / пер. М. К. Зерова, П. М. Пелеха, В. О. Шевчука ; передм., упоряд. та приміт. В. В. Ярошенка. – Київ : Веселка, 1983. – 190 с.
13. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия // В. С. Соловьев. Соч. : 2-х т. Т. 1. / сост., общ. ред. и вступ. ст. С. Л. Кравца [и др.]. – Москва : Мысль, 1990. – С. 47–549.

Hryhorii Vasianovych

THE PROBLEM OF GOODNESS AND EVIL IN CHRISTIAN ETHICS

On the basis of philosophical and ethical literature the concept of "goodness" and "evil" has been analyzed from the standpoint of secular and Christian ethics. It turns out that moral well-being is characterized as a positive phenomenon, and evil – as a negative one. It has been emphasized that Christian ethics considers God as a source of goodness, and a human being as a source of evil being associated with the original sins.

It has been stated that goodness and evil exist in dialectical unity, while goodness is endless, whereas evil is finite, they have various forms of manifestation and differences. Moral goodness in Christian ethics acquires the status of all the universality of light, which can spread not only among believers, but also non-believers, it enriches the existence of human being and the whole world, while evil distorts this world. The moral goodness of human beings is realized in their worldview, action activity, as well as opposition to evil. Therefore, it is so important to use various forms, methods, and means in the process of educating true kindness, humanity, human mercy, and love.

The problem of moral goodness and evil remains relevant both for secular and Christian ethics. Christian ethics considers God as a source of goodness and evil is a human being who broke God's laws and committed the original sin. Goodness and evil are in dialectical unity, but they are characterized by significant differences. The process of creating goodness requires a constant, well-organized education. At the same time, this process leads to active opposition to evil.

It has been determined that philosophers, teachers, psychologists have proven: one of the effective ways of formation goodness is active approach. Creating situations in which a person could do goodness, reveal the kindness of his heart - this is the right path to the formation of moral consciousness, moral relations, and today it is especially necessary.

Keywords: *God, goodness, evil, unity and difference, light, person, personality, value, upbringing.*

References

1. Berdyayev, N. A. (1990). *Smysl istorii* [The meaning of history]. Moscow: Mysl. 174.
2. *Bibliya* [Bible]. Chikago, 1989.
3. Vasianovych, H. P., Onyshchenko, V. D. (2012). *Noolohiia osobystosti* [Personality Nology]. Lviv: Spolom, 224.

4. Vasianovych, H. P. (2012). Bibliini motyvy. Poezii [Biblical motives. Poetry]. Lviv: Spolom, 119.
5. Gegel, G. V. F. (1990). Filosofiya prava [The philosophy of law]. (Kerimov, D. A., Nersesyants, V. S. Eds., Trans). Moscow: Mysl, 524.
6. Gegel, G. V. F. (1977). Filosofiya religii [Philosophy of religion]. Gulyga A. V. ed., Gaydenko P. P. Trans (Vols 1-2, Vol 2). Moscow: Mysl, 573.
7. Guseynov, A. A., Apresyan, R. G. (1998). Etika [Ethics]. Moscow: Gardarika. 472.
8. Zlo [Evil] (1989). Guseynov, A. A., Kon, I. S. Slovar po etike. Moscow: Politizdat, 96–98.
9. Ilin, I. A. (1993). Put k ochevidnosti [The way to the obvious]. Moscow: Respublika, 431.
10. Ivan Pavel II. (2005). Lyst do molodi svitu z nahody sviatkuvannia Mizhnarodnoho roku molodi, 31.03.1985. Ivan Pavlo II, Molod – nadiia tserkvy. Varshava, 35.
11. Nitsche, F. (1990) Po tu storonu dobra i zla [Beyond Goodness and Evil]. Nitsche, F. Sochineniya. Svastian, K. A. Ed., Trans (Vols 1-2, Vol 2). Moscow: Mysl, 829.
12. Skovoroda, H. S. (1983). Sad pisen (Zerov, M. K., Pelekh, P. M., Shevchuk, V. O. Trans, Yaroshenko, V. V. Ed.). Kyiv: Veselka, 190.
13. Solovyev, V. S. (1990). Opravdaniye dobra. Nравstvennaya filosofiya [Justification of the good. Moral Philosophy]. Solovyev, V. S. Sochineniya. Kravets, S. L. Ed. (Vols 1-2, Vol 1). Moscow: Mysl, 47–549.

Одержано 15.09.2017 р.